

MİRZƏYEV TÜRKSSEL BƏYLƏR OĞLU

Bakı Slavyan Universiteti
Filologiya Azərbaycan dili
turkselmirzyev@gmail.com

**“DİVANİ LÜĞƏT-İT-TÜRK” ƏSƏRİNDƏ QEYRİ-MƏHSULDAR
ŞƏKİLÇİLƏR**

Açar sözlər: kök və şəkilçi, qeyri-məhsuldar, məhsuldar şəkilçilər, şəkilçilərin yeri, şəkilçilərin işlənmə tezliyi

Keywords: root and suffix, non-productive, productive suffixes, place of suffixes, frequency of suffixes

Ключевые слова: корень и суффикс, непродуктивные, продуктивные суффиксы, место суффиксов, частота суффиксов

Hər bir dönəmin özünəməxsus dil xüsusiyyətləri vardır. Mahmud Kaşğarlının "Divanü Lüğət-it-Türk" əsəri XI əsrdə söz varlığının genişliyini, həmçinin müxtəlifliyini nümayiş etdirir. Abidədəki sözlərə nəzər saldıqda onların müxtəlif yol və şəkilçilər ilə yarandığını görürük. Sözügedən leksemlərin yaranmasında qeyri-məhsuldar şəkilçilərlə yanaşı, iki və dörd cür yazılan məhsuldar şəkilçilər də iştirak edib.

-ünç şəkilçisi: ö, ü kimi fonemlərlə bitən saylara qoşulur. Məsələn: üçüncü(h1, S189), dördüncü(h1,s189) tipli düzəltmə saylarda "üç" və "dörd" saylarına -ünç leksik şəkilçisi artırılaraq müəyyən sıranı bildirən sıra sayından istifadə edilmişdir. Və hazırda -ıncı şəkilçisi kimi işlədilir.

-ndi şəkilçisi: ən çox iki sayına qoşularaq müəyyən mənə çaları yaradır. Məsələn: ikinci(h1,s190)ikinci, ikindinqinç(h1, s235)- birin birinin. Hal hazırda bəzi sözlərdə şəkilçiləşərək dövrümüzdə qədər gəlib çatmışdır. İkinci namazı və yaxud ikinci vaxtı mənasında işlənir. Bu hal-hazırda müstəqil şəkilçi kimi qəbul edilmir və daşlaşmışdır.

Həmçinin toplu sayları əmələ gətirən -gü, -gün, -agü, -ağu, -əgü şəkilçiləri əsasən miqdar saylarına birləşərək yeni mənalı ifadələr təqdim edir. Məsələn: barınqlar ikigü(h2, s66) cümləsi "ikiniz gedin" mənasını ifadə edir.

-ın, -in, -un, -ün şəkilçisi: hazırki dövrümüzdə az hallarda zərf əmələ gətirən bu şəkilçi ancaq daşlaşmış zərflərdə mövcuddur. Buna baxmayaraq divanda kifayət qədər nümunələrə rast gəlmək mümkündür. Daha çox kəmiyyət etibarilə isimlərə qoşulan morfemimiz, -la şəkilçili tərzi-hərəkət məzmunlu sözlərlə ifadə edilir. Məsələn: edhgülügün- yaxşıqla (h1, s186), kütüklükün- səmimiyyətlə (h2, s162), biçəkin-bıçaqla(h3, s364) kimi sözlərin məna qarşılığına baxdıqda isə bu fikir bir daha öz əksini tapır. Amma digər mənaların verildiyi misalların da sayı az deyil. Məsələn: saranlığın-xəsislikdən(h1, s481), otun- ot kimi (h1, s242)

-a şəkilçisi: əsasən numerativ sözlər düzəldir . Məsələn: bir kata – bir dəfə , kaç kata- neçə dəfə (h1 s476) . Belə numerativ sözlər cümlə daxilində saydan sonra işlədilərək onun mənasına dəqiqlik verir .

-unç şəkilçisi: sonu o və u saitləri sonlanan müəyyən miqdar sayına artırılaraq say yaradır. Məsələn : onunç yarmak -onuncu pul(h1, s190) . Bu lüğətdə təklik, onluq ,tümən artırmaqla yeni mənalı saylar əmələ gəlmişdir . İyirmilik , otuzluq, onluq say sistemlərinə o qədər də çox təsadüf edilmir. Göstərilənlər də derivatoloji səviyyədə tədqiqata cəlb edilmişdir.

-inç şəkilçisi: əsasən qalın saitli sözlərə qoşularaq sıra , cərgə məzmunu yaradır. Məsələn: birinç nənq(h3,s323) nümunəsində bir müəyyən miqdar sayına artırılaraq “birinci nəsnə” mənasını ifadə etmişdir. Eyni hal digər saylarda da özünü göstərir: beş+inç=beşinci (h3 , s189) Ümumiyyətlə,-ıncı,inci, -uncu, -üncü şəkilçisi hazırki dövrümüzdə əsasən konkret say bildirən saylara artırılır(əllinci, onuncu) amma bəzi hallarda əvvəl,orta, axır kimi zərflərə qoşulub say yarada bilər(əvvəlinci , sonuncu, axırıncı) ,lakin unutmaq olmaz ki, bu tipli ifadələrdə konkretlik az olur , həmçinin bu hala “Divani-lüğət-it-türk” əsərində rast gəlinmir. Bu da fərq kimi diqqətimizdədir.

Mahmud Kaşğari “Divan”da sözləri ərəb fonetik qayda-qanunlarına görə sıralayaraq, onların mənalərini müxtəlif dil nümunələri, deyimlər və atalar sözləri ilə izah etmişdir. Bu izah prosesində, Kaşğari şeir mətnlərindən istifadə edərək, oxuculara qədim türk şeirinin forması ilə bağlı dərin təəssüratlar vermək üçün yüksək səviyyədə linqvistik material təmin edir. Bu şeir mətnləri, səs və söz oyunlarının fonetik xüsusiyyətləri – alliterasiya və assonansın tədqiqinə zəngin bir zəmindir və onların işləniləsi, intensivliyi və operativliyi haqqında geniş tədqiqatlar aparmağa imkan verir.

Mahmud Kaşğari, fonetik tərkib açısından eyni olan 4 “yavlak” sözünü qeyd alaraq onları birləşmə daxilində tətbiq etmişdir: 1) yavlak kişi = pis, dəyərsiz, yava, bədxasiyyət kişi; (Kaşğari M. “Divanü lüğət-it-türk”, I cild,Bakı,”Ozan”, 2006, 44) 2) yavlak ködhöz = pis söz; 3) Yavlak sarıq = sərt, yava sarıq; 4) yavlak katıq yığac = çox sərt ağac. “Divan”dakı bu cür söz birləşmələri mətn mühitində işlənərək izah edilir. Qədim formalardan və onların izahlarından aydın ki, “türk dillərinin çoxlu tarixində təyini söz birləşmələri çox az dəyişmişdir. Onların bütün tipləri və morfoloji dayaqları saxlanmışdır.” (Kazımov Q.Ş. Azərbaycan dilinin tarixi. Bakı, “Təhsil”, 2003) Morfoloji vasitələrin iştirakı ilə qurulmayan qədim və müasir formaların hamısı, desək, müasir dilçilik termini ilə əlaqələndirilə bilər və genəl olaraq I növ ismi birləşmə modelindədir. Həmin birləşmələrin birinci komponentləri “yavlak” sifəti, yəni əlamət, keyfiyyət məzmununa bildirən sözlərdir. Üçüncü maddədə göstərilən “Yavlak sarıq” antroponimik vahidində qədim “yavlak” sözü bir bəyin xarakterini və xasiyyətini təsvir edən bir ləqəb olaraq işlənmişdir. Dördüncü maddədə göstərilən birləşmədə “yavlak katıq yığac = çox sərt ağac” genişlənmə halı mövcuddur. Bu qədim formada “katıq” sözü ilə reallaşır, “çox” sözü isə “katıq”ın şiddətini ifadə edir. “Yavlak” sözünün Azərbaycan dilinə keçərək “yava” kimi sabitləşməsi dillərin inkişafı ilə bağlıdır. Türk və uyğur dillərində “yave // valak”

sözləri ədəbi dil üçün səciyyəvi olsa da, “yava” sözü Azərbaycan dilinin dialektlərində işlənir. Kaşğari tərəfindən qeydə alınan mətnlərdə, “yalvar ködhəz” I növ təyini söz birləşməsi kimi işlənir. Bu birləşmə tarixi dövrlərdə “hər şeyin pisi” mənasında işlənmişdir. Bu birləşmə müasir Azərbaycan dilində “cəfəngiyyat sözü”, başqırd dilində “bus huz”, qazax dilində “boş söz”, qırğız dilində “tantik söz”, özbək dilində “be huda söz”, tatar dilində “buş söz”, türkmən dilində “boş söz”, uyğur dilində “lap söz” fonetik variantlarında işlənir.

Dünyanın bir çox dillərində olduğu kimi Azərbaycan dilində də leksik və morfoloji yolla söz yaradıcılığından başqa sintaktik yolla söz yaradıcılığından istifadə edilir. Biz morfoloji yolla söz yaradıcılığından danışanda təkcə düzəltmə sözlər yada düşürdüsə də, sintaktik yolla söz yaradıcılığında isə mürəkkəb sözlər vasitəsi ilə yaradılan yeni mənalı morfemlərdən söhbət gedir. Bu yolla sözlərin yaradılması prosesi Azərbaycan ədəbi dilinin söz fondunun inkişafında çox əhəmiyyətli bir yer tutmuş və ən qədim dövrlərdən bəri dilimizin həm leksik fondunun, həm də lügət tərkibinin inkişafında əsaslı surətdə rol oynamışdır. Və bunu da qeyd etməliyik ki, son otuz beş il müddətdə müxtəlif terminlərin həmçinin mənalı ifadələrin yaradılmasında bu yolun da əvəzsiz rolu olmuşdur. Lakin nə qədər əlverişli bir yol olursa olsun digər dünya və türk dillərində olduğu kimi Azərbaycan dilində də sözlərin tərkibində olan çoxhecalılıq ağırlıq əmələ gətirir və dilimizin təbiətinə uyğun olmayan hallar müşahidə edilir. Divanı-lügət-it-türk əsərinin yazıldığı dövrdə də morfoloji yolla söz yaradıcılığın sintaktik yola nisbətən çox istifadə olunmaqla, öz inkişaf yolunu təyin etmişdir. Sintaktik yolla yaradılan sözlərin tərkibinə daxil edilən sadə və ya düzəltmə sözlər birləşərək bir leksik vahid əmələ gətirir, amma bu zaman müəyyən bir şərt ödənilməlidir. Bu şərt ondan ibarətdir ki, həmin sözlər ayrılıqda ifadə etdiyi semantik mənanı bu və ya digər şəkildə azda olsa itirir. Sözlərin mürəkkəb hesab edilməsi anlayışı anlayışı da dilçilikdə mübahisə doğuran məsələlərdəndir. Belə ki, bir qrup alimlərin fikrincə birləşdirilən 2 sözün ifadə etdiyi məna ilə yaradılan yeni leksik məfhumun, yeni mənası arasında müəyyən qədər məna yaxınlığının olmasını əsas saymışdılar. Amma biz dilimizdəki bütün mürəkkəb sözlərə elə yanaşsaq, o zaman bir çox ifadələr iki sözün birləşməsindən yaradılan morfemlərdir.

Amma yaradıldığı sözlə tərkibində olan sözlərin ayrılıqdakı mənasının yeni sözün ümumi mənasıyla semantik cəhətdən bağlılığı olmayan sözlər mürəkkəb hesab olunmayacaq. Bu hal isə bir çox sözün mürəkkəbliyi haqqında şübhələr yaradacaqdır. Digər bir qrup dilçilərimiz isə yaradılan sözlərin ayrılıqda ifadə etdiyi mənadan yeni əmələ gələn sözün ümumilikdəki mənasıyla əlaqəsi olmadığı halda, belə sözləri mürəkkəb sayırlar. Biz hər iki yan-yana gələn sözü sintaktik üsulla yaradılmış mürəkkəb söz hesab edə bilmərik. Burada müəyyən cəhətlər özünü göstərməklə yanaşı bir sıra şərtlər də ödənilməlidir. Bunlara sözün maddi əsası onun tərkibində işlədilən komponent hissələrinin məna bağlılığı, həmin komponentlərin məna tipləri, onlar arasında işlədilən sözlərin forma və məzmun münasibətləri, həmin komponentlər arasındakı əlaqələrə mütəliq şəkildə diqqət yetirilməlidir.

“Divani Lügət-it-Türk”, Mahmud Kaşğarının 11-ci əsrin əvvəllərində yazdığı və müasir Türk dillərinin incələnmək qeydə alındığı əsaslı bir lügət və etimoloji kitabıdır. Bu əsər, İslam mədəniyyətinin təsiri altında yazılmış olmaqla birlikdə, Oğuz, Karluk, Kıpçak, Türkmən, Uygur və Başqaq Türk dillərindən örnəklər dəstəsini təqdim edir. “Divani Lügət-it-Türk”ün “Adlar” mövzusu, kitabın “Beşinci bab”ında yer alır. Bu bölüm, adların təsnifatını, cinsiyyətlərini, vəzifələrini və qəbul etdikləri sintaktik funksiyalarını tədqiq edir. Kaşğarının adlar haqqında qeyd etdiyi məlumatlar, o zamankı Türk cəmiyyətinin sosial və mədəni strukturunu aydınlaşdırmaqda çox önəmlidir. Kitabda adlar, yaşlılar, şahısların mənsub olduğu qabilelər, əyalətlər və digər sosial və siyasi quruluşlar barədə məlumatlar verilir. Adlar, həm də kişilərin fiziki xüsusiyyətləri, ənənələri, peşəkarlıqları və digər xüsusiyyətləri ilə əlaqədar olaraq təsnif edilir.

Sözlər ilə bağlı olan bölümlərdə, adlar cümlələrdəki sintaktik rollarını da əhatə edir. Bu, adların cümlədəki mövqeyi, funksiyası və mənası ilə bağlı ətraflı məlumatlar verir.

Bu bölmə, Türk dillərinin sintaktik strukturunu və adlarının funksiyalarını anlamaq üçün əsaslı bir mənbə kimi dəyərləndirilir. Kaşğarının “Adlar” mövzusu altında verdiyi məlumatlar, Türk dilinin qrammatikası və ədəbiyyatının anlaşılmasına dair dəyərli bir mənbə kimi qiymətləndirilir. İnsan adlarının tərkibinə, əlifbasına, mənasına və onların cümlədəki roluna dair geniş təhlillər bu bölümün əsasını təşkil edir. Bu hissədə, ayrıca Kaşğarının dövründə Türk cəmiyyətinin sosial təşkilatı və mədəniyyəti ilə bağlı dəyərli məlumatlar da təqdim edilir. Kişilərin adlandırılması, qabilelər arası münasibətlər, mədəni ənənələr və peşəkarlıqlar barədə məlumatlar, o dövrün sosial və siyasi atmosferinə dair bizə önəmli bir baxış açısı verir.

Bu bölmə, Türk dilinin strukturunu və ədəbiyyatını anlamaq istəyən hər kəs üçün əsaslı bir mənbədir. Mahmud Kaşğarının “Divani Lügət-it-Türk” əsəri, Türk dillərinin tədqiqatında və öyrənilməsində ən əsaslı əsərlərdən biridir. Məhz bu hissədə ayrıca adların tərkibinə dair məlumatlarla birlikdə, onların cümlədəki rolunu və əlaqəsini aydınlaşdırmaq üçün nümunələr və təhlillər də təqdim edilir. Bu, adların cümlədəki işləməsi anlamaq üçün çox faydalıdır və Türk dilinin sintaktik strukturunu öyrənməkdə kömək edir.

Bu bölmədə ayrıca fərdi adlar, ailə adları, mədəni və törəvi adlar, kişilərin adlarını təşkil edən əlifba və səslər, həmçinin adların cümlədəki mövqeyi və işləməsi ilə bağlı məlumatlar da təqdim olunur.

Bölmə, Türk dilinin və mədəniyyətinin tədqiqatına və anlaşılmasına dair dəyərli bir mənbə olmaqla yanaşı, adların sintaktik yönünü anlamaq üçün təcrübəli tədqiqatçılar və tələbələr üçün də ətraflı bir mənbədir.

Adların tərkibi, bu bölümün əsasını təşkil edir. Kaşğarının təfərrüatlı təhlili, adların kök və əlavələrindən necə təşkil edildiyini aydınlaşdırır və bu, Türk dilinin etimologiyası və mənsubiyyəti ilə bağlı dəyərli məlumatlar verir. Sintaktik yolla söz yaradıcılığı, adların cümlədə necə işlədiyi və hansı sintaktik funksiyaları yerinə

yetirdiyi ilə bağlı geniş bir məlumat dəsti daxil edir. Bu, öyrənənlərə Türk dilinin cümlə strukturunu və əlaqələrini daha yaxından anlamağa kömək edir.

Əlavə olaraq, Kaşğarının “Adlar” bölümü, o dövrün Türk cəmiyyətinin sosial və mədəni strukturunu aydınlaşdırmaqda da kömək edir. Adlar, qabilə və ailə strukturları, sosial və mədəni rollar və hətta coğrafi məkanlarla bağlı məlumatlar verərək, o zamankı Türk cəmiyyətinin təbəqələr arasındakı əlaqələri də təsvir edir.

Bu bölmə, Türk dilinin və mədəniyyətinin tədqiqatı üçün vacib bir mənbə olmaqla yanaşı, dilin sintaktik strukturunu öyrənmək və anlamaq istəyənlər üçün də əsaslı bir mənbədir.

Bölmə, adların sosial və mədəni əlamətləri, qabilə və ailə strukturları, sosial və mədəni rollar kimi məsələlərə də diqqət yetirir. Bu, o zamankı Türk cəmiyyətinin sosial strukturu və dəyərləri haqqında dəyərli məlumatlar verir.

Kaşğari “Divani Lügət-it-Türk”ündə “Adlar” mövzusunda təqdim etdiyi sintaktik yolla söz yaradıcılığı, adların cümlədəki işləməsi, funksiyalarını və tərkibini aydınlaşdırmağa kömək edir. Bu, dilin strukturunu anlamaq üçün əsaslı bir yanaşı, o zamankı Türk cəmiyyətinin sosial və mədəni strukturunu da aydınlaşdırmağa imkan verir. Bu struktur, “Adlar” mövzusunun əsas hissələrini təşkil edir və oxuculara adların mənası, işləməsi və sosial-mədəni əlamətləri ilə bağlı ətraflı bir baxış imkanı verir. Mahmud Kaşğari bu struktur, “Divani Lügət-it-Türk” əsərinin ən vacib mövzularından biri olan adlar haqqında ən müasir və dərin təhlillərini təqdim edir.

Adlar” mövzusunun inkişaf dairəsi:

Etimologiya və Kök: Kaşğari, adların etimologiyasını araşdırır və fərdi adların mövcud kök və əlavələrini izah edir. Bu, adların mənasını və kökünü aydınlaşdırmağa kömək edir. Sintaktik Funksiyalar: Kaşğari, adların cümlədəki sintaktik rollarını və funksiyalarını müzakirə edir. Bu bəhs, adların subyekt, nəsihətçi və ya əlavə funksiyalarını müəyyənləşdirir və onların cümlənin daxilindəki rolu haqqında məlumat verir.

Sosial və Mədəni Əlamətlər: Kaşğari, adların sosial və mədəni əlamətlərini təhlil edir. O, adların qəbilələr, ailələr, mədəni qruplar və sosial quruluşlar arasında necə mənası olduğunu və necə işləndiyini izah edir.

Lügətə Daxil Olan Adlar: Kaşğari, “Divani Lügət-it-Türk”ün özündə əks etdirdiyi adlar haqqında dəqiq məlumatlar verir. Bu, əsərdə müvəqqəti adlar, mədəni və sosial təşkilatlara məxsus adlar və digər özəlliklərə malik adlar barədə vacib bir baxış açısı verir. Bu inkişaf dairəsi, “Adlar” mövzusunun əsas aspektlərini əhatə edir və oxuculara adların mənası, sintaktik funksiyaları və sosial-mədəni əlamətləri ilə bağlı ətraflı bir baxış imkanı verir. Mahmud Kaşğari bu dairəsi, Türk dilinin əsas məsələlərindən biri olan adlar haqqında dərin və sisteməlik bir təhlil təqdim edir. Mahmud Kaşğarının “Divani Lügət-it-Türk” əsəri, “Adlar” mövzusunda sintaktik yolla söz yaradıcılığına dair bir çox özünəməxsus cəhətlər təqdim edir. Bu cəhətlər, adların dilin strukturuna, mənasına və sosial-mədəni əlamətlərinə dair zəngin bir perspektiv təşkil edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Mahmud Kaşğari Divani-lüğət-it-türk. Tərcümə edən və nəşrə hazırlayan Ramiz Əskər, I cild, Bakı, Ozan, 2006, 512 səh
2. Mahmud Kaşğari Divani-lüğət-it-türk. Tərcümə edən və nəşrə hazırlayan Ramiz Əskər, II cild, Bakı, Ozan, 2006, 512 səh
3. Mahmud Kaşğari Divani-lüğət-it-türk.. Tərcümə edən və nəşrə hazırlayan Ramiz Əskər, III cild, Bakı, Ozan, 2006, 512 səh
4. Ramiz Əskər. Mahmud Kaşğarının 1000 illik yubileyinə 1000 bibliografik göstərici, Bakı, “MBM”, 2008, 510 səh.
5. Səlim Cəfərov. Müasir Azərbaycan dili. Leksika, Bakı, Şərq-Qərb, 2007, 192 səh

Mirzəyev Türksel Bəylər oğlu

“DİVANI LÜĞƏT-İT-TÜRK” ƏSƏRİNDƏ QEYRİ-MƏHSULDAR ŞƏKİLÇİLƏR

Xülasə

Sonda Müasir Azərbaycan dilində düzəltmə sayların sayı o qədər də çox deyil və onlar düzəltmə sifətlər, isimlər, feillərdən fərqli olaraq, saylar həmişə saylardan bəzən isə isim, sifət, zərf, əvəzlilərdən düzəlir. Əgər biz bu gün zərflərdən danışsaq onları bir hissəsi saylarla (az, çox, xeyli), digər hissəsi sifətlərlə (gözəl, yaxşı, qəşəng) kimi sözlərlə oxşarlıq təşkil edir. Bu da onun yeni bir dil hadisəsi olması fikrini formalaşdırır. Ancaq bizim abidəmizdə bir çox zərflər işlədilmişdir. Həm say, həm də zərf düzəldən şəkilçilər az olmasına baxmayaraq kifayət qədər yeni sözlər yaratmışdır. Mahmud Kaşğari'nin “Divan”ında təyini söz birləşmələrinin tarixi inkişafını öyrənmək linqvistik baxımdan çox əhəmiyyətlidir. “Divan”ın sintaktik sistemə baxdığımızda, tarixən qədim olan yanaşma əlaqəsinin, üsulunun və formalaşmasının özünəməxsus yerlərdən birini tutduğunu görürük. Bu, tarixi sözlərin və söz birləşmələrinin inkişafını təşkil edərək yaranmışdır. Tarixən, birinci növ təyin söz birləşməsində yanaşma üsulu, əlaqəsi və morfoloji əlamətin olmaması bu növ birləşmələrin əsasını təşkil edir. “Divan”da ən çox müşahidə olunan və işlənən birləşmələr də genə bu növdədir. Morfoloji əlamətsiz yanaşma üsulu ilə yaranan I növ təyini söz birləşmələri, digər əlamətlərdən daha qədimdir. Çünki digər əlamətlərin birləşmədə işlənmə biləməsi üçün morfoloji əlamətlərdən istifadə etmək sonradan ortaya çıxmış bir hadisədir. Bu hadisə II, III növ təyini söz birləşmələrini və o sıradan təyini söz birləşmələrini əhatə edir.

Mirzəyev Türksel Bəylər oğlu
НЕПРОДУКТИВНЫЕ ХУДОЖНИКИ
В “DIVANI LÜGAT-IT-TURK”

Резюме

В заключение отметим, что количество наречных числительных в современном азербайджанском языке не так велико, и в отличие от наречных прилагательных, существительных и глаголов, числительные всегда образуются от чисел, а иногда и от существительных, прилагательных, наречий и местоимений. Если говорить сегодня о наречиях, то часть из них похожа на числа (несколько, много, много), а другая часть похожа на такие слова, как прилагательные (красивый, хороший, стильный). Это формирует представление о том, что это новое языковое явление. Однако в нашем памятнике использовано много наречий. Хотя суффиксов, образующих числа и наречия, немного, новых слов создано достаточно. Очень важно с лингвистической точки зрения изучить историческое развитие словосочетаний, определенных в «Диване» Махмуда Кашгари. Когда мы смотрим на синтаксическую систему «Дивана», мы видим, что исторически древний подход, способ и формирование занимают одно из уникальных мест. Оно возникло путем организации развития исторических слов и словосочетаний. Исторически сложилось так, что в основе этого типа словосочетания лежит подход, взаимосвязь и отсутствие морфологических признаков в первом типе детерминированного словосочетания. Наиболее наблюдаемые и используемые сочетания в «Диване» также относятся к этому типу. Детерминированные словосочетания I типа, образованные морфологическим немаркированным подходом, старше других маркеров. Потому что использование морфологических знаков для того, чтобы можно было использовать другие знаки в сочетании, — это более позднее явление. К этому падежу относятся фразы типа II, типа III и второго порядка.

Mirzəyev Türksel Bəylər oğlu

UNPRODUCTIVE ARTISTS IN “DIVANI LÜGAT-IT-TURK”
Summary

In conclusion, the number of adverbial numerals in Modern Azerbaijani language is not so large, and unlike adverbial adjectives, nouns, and verbs, numerals are always formed from numbers, and sometimes from nouns, adjectives, adverbs, and pronouns. If we talk about adverbs today, some of them are similar to numbers (a few, many, a lot), and the other part is similar to words such as adjectives (beautiful, good, stylish). This forms the idea that it is a new language phenomenon. However, many adverbs were used in our monument. Although the number and adverb forming suffixes are few, enough new words have been cis very important from the linguistic

point of view to study the historical development of the word combinations defined in Mahmud Kashgari's "Divan". When we look at the syntactic system of "Divan", we see that the historically ancient approach relationship, method and formation occupy one of the unique places. It arose by organizing the development of historical words and phrases. Historically, the method of approach, relation and lack of morphological features in the first type of deterministic word combination form the basis of this type of combinations. The most observed and used combinations in "Divan" are also of this type. Type I determinative word combinations formed by the morphological unmarked approach are older than other markers. Because using morphological signs so that other signs can be used in combination is a later phenomenon. This case includes type II, type III, and second order phrases..

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 03.06.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 28.06.2024

**Rəyçi: dos.X.A.Abdullayeva
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**